

тьолка, фігово, хавчик, чувіха, шарити, круто, казюл, на стрелку, обламайся, тормоз, тусувати, фігна, фуфло, хіпово, чмо, чувак, шухер, я в шоке і т.п.

Для сучасного вчителя необхідним стає осмислення таких понять, як мовна і мовленнєва компетенція учнів, спілкування та його різновиди, комунікативна основа навчання мови. Глибше вивчення рідної мови створює великі можливості для розвитку мислення учнів, формування їхнього світогляду. Мова існує в свідомості людей і реалізується в мовленні. Тому доля мови залежить від її носіїв. Ця теза особливо важлива у шкільному навчанні мови.

Комунікативна спрямованість навчання мови вимагає певної перебудови змісту і структури уроків та системи роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів.

Література

- Біляев О.М., Вашуленко М.С., Плахотник В.М. Концепція мовної освіти. – М., 1974.
Державна національна програма "Освіта". Україна XXI століття. – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
Мацько Л. Державна мова України // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – К., 1998. – Вип.4 – С.157-169.
Масенко Л.Т. Мова і політика. – К.: Соняшник, 1999. – 100 с.
Орлов Ю. Учитись общению // Молодой коммунист. – 1984. – №9. – С.52.
К.Д.Ушинський. Керівництво до викладання за "Рідним словом". Обов'язки для наставника / Повне збір. творів. – К., 1954. – Т.2. – С.456-457.
Потебня А.А. Слово и миф. – М., 1989. – С.127.

С.В. Драч, Л.А. Озеранська

ІГРОВІ ЕЛЕМЕНТИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мова – багата і розмаїта, як всесвіт. У ній закарбовано все, що пізнала, пережила і відчула людина. Мова українського етносу зафіксувала історію, традиції, культуру, інтелектуальну і виробничу діяльність, світобачення, дух нашого народу, його менталітет. Тому-то рідна мова є однією з найважливіших ознак і чинників освіченої, національно свідомої людини, вона займала, займає і буде займати чільне місце у системі середньої освіти, а працювати над нею учні мають охоче, з радістю і задоволенням.

Зацікавити школярів українською мовою як предметом навчання можна передусім шляхом уникнення одноманітності, шаблону і схематизму в роботі над словом, позбавлення учнів необхідності нудно зубрити визначення і правила. Чітке і доказове опрацювання мовних явищ та варіювання форм методів і прийомів навчання, адекватних виучуваним фактам, є тими чинниками, які збуджують пізнавальний інтерес і стимулюють самостійне мислення школярів. У зв'язку з цим має бути належно оцінена роль і місце у навчальному процесі цікавих мовних матеріалів.

Цікаві мовні матеріали не повинні знижувати рівень навчальної роботи, а, навпаки, нести мовознавчу інформацію, над якою учні із задоволенням або й захопленням працюють і яку легко невимушено засвоюють.

Деякі учителі-мовники і науковці-методисти ще досі ставляться до використання ігор, ігрових завдань і прийомів як до чогось принагідного, випадкового, суто розважального, немотивованого на уроці методично. Але майстерно розроблена, методично обгрунтована і вдало введена в контекст уроку гра вимагає від учнів «активної вдумливої роботи, уважного аналізу» [Одарченко, 1982: 47] не менше, ніж інші дидактичні методи і прийоми навчання, «інтенсифікує навчання, розвиває у школярів інтерес до мови, зацікавлення предметом, сприяє не лише емоційному, а й інтелектуальному збудженню, що, без сумніву, позитивно позначається на засвоєнні матеріалу» [Одарченко, 1982: 48].

У процесі добору таких матеріалів учитель, крім цікавості, враховує всі загальнодидактичні і методичні принципи навчання, зокрема науковість і доступність знань. Для цікавих завдань і лінгвістичних ігор добираються науково обгрунтовані мовні факти, які відповідають рівню підготовленості школярів і захоплюють їх. Цікаві завдання і мовні ігри – це, по суті, вправу, спрямовані на засвоєння й осмислення знань у жвавій, приємній атмосфері. Робота над ними викликає інтерес, збудження, а опора на емоційність сприяє кращому засвоєнню і запам'ятання відомостей з мови.

Цікаві з цього приводу думки висловлює методолог Українського колежу ім. В.С. Сухомлинського В. Федоренко. За його переконанням, гра надзвичайно доцільна та ефективна на уроках української мови, оскільки:

а) „для дитини важливо самостійно осягати та відкривати сенс життя і навчання також. Завдяки вірі у власні можливості формується щире задоволення від навчального процесу”;

б) „гра найбільше з усіх дидактичних форм здатна підтримувати живий інтерес до навчання, бо замінює виснажливість виконавчого процесу імпровізаційністю, бадьорою мобілізацією власних можливостей, чіткою реакцією на завдання”;

в) „завдяки переліченим якостям колективний характер гри здатний напрочуд вдало модифікувати навчальний процес. Стимулюючи творчі можливості учнів, гра скасовує страх перед невдачею та контролем. Сам учень позбувається функцій вивченого і не передбачуваного арбітра, беручи участь у грі як партнер і ведучий. Таким чином, його авторитет набуває популярних та привабливих рис” [Федоренко, 2004: 3].

На сьогодні лінгводидактика виробила величезну кількість різноманітних ефективних мовних ігор, ігрових завдань і прийомів, що в комплексі з іншими методичними формами сприяють реалізації «пояснювальної функції лінгвістичної теорії, яка вивчається в школі, формуванню в школярів свідомого ставлення до вивчення мови, активізації функціонального підходу до вивчення мовних одиниць, виходу в мовленнєву практику учнів» [Федоренко, 2004: 16], а також „істотно стимулюють навчальну діяльність учнів на уроках рідної мови, формують уміння вільно здійснювати мовленнєве спілкування в усній і письмовій формах, доцільно використовувати ресурси рідної мови в різних життєвих ситуаціях, застосовувати вироблені суспільством правила мовленнєвої поведінки” [Донченко, 1993: 3].

В ігровій діяльності діти привчаються до аналітико-синтетичної роботи над словом і реченням: активізується, поширюється їхній лексичний запас, розвивається фонематичний слух, виробляється орфографічна зіркість, поглиблюється інтерес до мови.

Спонукаючи школярів до самостійності у засвоєнні та закріпленні навчального матеріалу, застосування на практиці набутих знань і вмінь, цікаві вправи та ігри з мови можуть бути з успіхом використані на всіх етапах уроку.

Крім того, як зазначає В. Федоренко, „кожна гра, яка використовується на уроках української мови..., завжди чітко структурується” [Федоренко, 2003: 4]:

– ввідний етап, на якому учні знайомляться з правилами гри, поділяються на команди (за потребою), одержують пакети завдань;

– основний, на якому безпосередньо виконуються завдання і який не припускає змін, корективів, втручань у його хід;

– підсумковий, на якому аналізуються й оцінюються результати, виправляються помилки та визначаються переможці.

Така структурованість покликана призвичаїти дітей до ігрових форм й забезпечити урок від перетворення ігрового навчання на безладну трату часу.

Беручи до уваги мсту ігор і деякі формальні особливості, усю їх сукупність можна поділити на три великі групи:

– навчальні, що покликані перевіряти рівень компетентності дітей, формувати практичні навички та вміння, відпрацьовувати на практиці теоретичні набутки;

– розвивальні, що сприяють розвитку творчого мислення дітей, їхніх психофізичних якостей (увага, пам'ять, зосередженість, швидкість реакції, місткість словника й ін.), підвищують інтерес до вивчення мови, загострюють сприйняття навчального матеріалу;

– творчі, головне завдання яких – створювати умови для розширення і реалізації творчого потенціалу дітей.

Цікаві завдання та ігрові форми роботи використовуються на уроці й у позакласних заходах. Вони особливо ефективні під час підготовки учнів до сприймання нового матеріалу та наприкінці уроку. Перед вивченням певної теми цікаві завдання практикуються з метою збудити інтерес учнів, привернути увагу до неї. Вони є своєрідною розумовою розминкою. Так, перед опрацюванням відомостей про прикметник як частину мови учням пропонується описати будь-який предмет, не

вживаючи слів на позначення якостей і ознак його. Після невдалих спроб робляться висновки про роль і місце прикметників у мові, оголошується тема і починається докладне вивчення її.

Наприкінці уроку, коли знижується продуктивність праці, цікаві завдання, зокрема лінгвістичні ігри, знімають напруження, і школярі активно виконують вправи з теми в ігровій формі. Наприклад, вивчаючи переносне значення слова, учні до записаного на дошці або картках дієслова *ити* (прямі значення – *ступаячи ногами, пресуватись, рухатись*) додають, вписуючи у клітинки, залежні іменники, з якими це слово вживається із зафіксованими в завданні значеннями.

У методичному арсеналі досвідчених учителів нагромаджено чимало цікавих завдань та ігрових форм роботи з української мови. Найпоширеніші з них – гуртові усні і письмові конкурси та аукціони “Хто більше?”, “Хто швидше?”, “Хто назве останнє слово?”, “Хто краще?”, естафети “Не помились”, “Виправ помилки”, “Відредагуй”, ігри “Ланцюжок” та ін. До них учитель (або й визначені учні) попередньо готує запитання і завдання з вивченої теми, визначає кількість очок за кожне. Наприклад, для конкурсу “Хто назве останнє слово?” з теми “Фразеологія” можна запропонувати такі завдання: 1) дібрати фразеологізми зі словом *голова, язик* тощо; 2) назвати синонімічні фразеологізми до зворотів *замилювати очі, байдики бити* та ін.; 3) навести усталені звороти-синоніми слів *мовчати, тікати*; 4) навести висловлювання українських письменників, що стали крилатими висловами; 6) “відремонтувати” фразеологізми (скажімо, *мовчить, як риба об лід; граблями по воді писано* і под.).

Для естафети з двох груп (записи можна робити на дошці або на аркуші паперу, тоді відповідь передається крейда чи аркуш) прислужаться завдання з орфографії: виправити помилки; поставити де слід, апостроф. Активізують підлітків і завдання на виправлення граматичних та стилістичних невірностей у реченнях, текстах. Жваво проходить гра “Ланцюжок”, що тренує слух і увагу, учасники якої по черзі добирають слово, яке починається останнім складом (звук, буквою) названого попереднім гравцем слова (*навчати -типово – водомір-мірка - калорія* і т.д.) і не назвавши за 5 с або помилившись поступово вибувають із гри.

Усі наведені форми роботи приваблюють учнів своєрідністю завдань і можуть бути засобом прилучення їх до активної праці над “буденними” питаннями шкільного курсу української мови.

Як зазначає Г. Передрій, „зацікавлюють школярів мовні загадки типу: *що стоїть посеред землі? Чим різняться сир і рис?* Близькими до них є завдання на вилучення слів, які відрізняються від інших значенням чи граматичними ознаками” [Передрій, 2005: 10].

Своєрідними мовними загадками є шаради, логогрифи, метаграми, криптограми. Їх учні можуть не тільки відгадувати, а й складати, що, без сумніву, змінює увагу до слова, позитивно позначається на знаннях, допитливості, загальному розвитку школярів.

У процесі використання цікавих мовних матеріалів і лінгвістичних ігор у центрі уваги має бути збагачення й активізація учнівського словника. Адже активна мовленнєва діяльність можлива лише за умов наявності в мовця відповідного запасу слів і вміння вільно, за правилами логіки і граматики оперувати ними, компонуючи висловлювання. Чи не найефективнішими видами лінгвістичних ігор, що сприяють розширенню, уточненню й активізації лексичного запасу школярів, є досить популярні нині чайнворди і кросворди. Вони важливі ще й тим, що уможливають реалізацію особистісного підходу, індивідуалізацію роботи.

Г. Передрій у своїй статті наводить ряд кросвордів різних за тематикою і конфігурацією, що можуть бути ефективно використані на уроці, присвяченому вивченню лексикології у 5 класі. Наприклад, кросворд „Синоніми”, „Антоніми”, „Слова з переносним значенням” [Передрій, 2005: 12].

Ефективно можна використовувати в цікавих мовних матеріалах малюнки-ребуси, зокрема зображення комічних мовленнєвих невірностей, значення слів, фразеологізмів тощо.

Більш ефективною формою організації навчання є тематичні ігрові уроки. Тематичний ігровий урок проводиться в тісному зв'язку навчального і ігрового матеріалу, про що промовисто свідчать навіть теми деяких занять: „У країні Прикметника” (урок-лінгвістична вікторина), „У числівниковому магазині” (урок пояснення нового матеріалу – відмінювання кількісних та порядкових числівників), „Лінгвістичний КВК” (урок повторення вивченого зі стилістики), урок – „Рейн-ринг” з лексики тощо.

Названі і низка інших цікавих завдань та ігрових елементів, комбінування їх дає можливість урізноманітнювати навчання і залучати школярів до активної позакласної роботи з мови. Хотілося б,

щоб заняття з української мови не були шаблонним заучуванням та відтворюванням відомостей про мову, а, збагачуючи школярів лінгвістичними знаннями та розвиваючи їхнє мислення і мовлення, будили ініціативу, бажання осягати мовні тонкощі й глибини, разом з новою інформацією давали радість праці, замилювання рідним словом.

Література

- Донченко Т. Про концепцію вивчення рідної мови в школі // Українська мова і література в школі. – 1993. – №1.
Одарченко В. Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках мови // Підвищення ефективності навчально-виховного процесу на уроках української мови: Збірник статей. – К.: Рад. школа, 1982.
Осадча І. Ігрові елементи: Цікаво й корисно // Дивослово. – 2003. – №9.
Передрій Г. Про цікаві завдання й ігрові форми роботи з української мови // Дивослово. – 2005. – №1.
Федоренко В. Гра зі словом: Ігрові завдання на уроках мови // Українська мова та література. – 2004. – Грудень (№45).
Федоренко В. Ділові ігри на уроках рідної мови // Українська мова та література. – 2004. – Квітень (№13).
Федоренко В. Лінгвістична ігротека: Ч.1 // Українська мова та література. – 2003. – Листопад (№41-43).

Ю.Б. Драч

НЕТРАДИЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Сучасна освіта в Україні передбачає вдосконалення навчального процесу, наближення його до вимог сучасного суспільства, яке потребує високоосвічених, інтелектуально розвинених і відданих своїй державі громадян, людей, що легко і вільно можуть спілкуватися між собою, утверджуючи статус української мови, як рідної і державної. Досягти цього нинішня школа може за умов підвищення рівня викладання предметів, розв'язання багатьох методичних проблем, пошуків нових підходів до навчання.

Немає потреби переконувати, що уроки української мови є основною формою навчально-виховного процесу в школі, що їх виховне та освітнє значення надзвичайне, що без мови взагалі не може відбутися будь-яка діяльність людини. Саме тому завданням кожного вчителя-словесника є надання глибоких знань учням на кожному уроці, виховання любові до рідного слова; піклування про чистоту, багатство і красу мовлення. Адже саме через слово формується духовність людини.

Сьогодні все частіше пропонується застосовувати нетрадиційність на уроках з мови та літератури. Насамперед це пояснюється чималими перевагами над традиційною методикою, яка "склалася давно, закріплена сьогодні програмою, подана в підручниках, увійшла в плоть і кров професійної підготовки кожного вчителя-мовника настільки органічно, що ми вже й не помічаємо її недоліків. А вони дуже суттєві" [Концептуальне бачення, 1990: 3]. Ці недоліки носять екстенсивний характер, при якому творча роль належить учителеві, а пасивна – учневі.

Недоліками традиційної системи навчання є: а) відсутність активної форми роботи; б) недостатнє читання спеціальної та додаткової літератури; в) відсутність навиків дискутувати на спеціальні теми, б) основна форма навчального процесу є сприймання матеріалу на слух; г) відсутність зворотнього зв'язку для контролю навчання; г) проведення неповноцінної роботи з теоретичним матеріалом у класах; д) нерациональний розподіл теорії та практики.

"У сучасних умовах домінуючим має стати особистісно-орієнтований підхід до навчання, який стимулює надання належного місця методам і формам навчання, сфокусованим на учневі" [Рекомендації, 2004: 2].

При застосуванні нетрадиційного підходу вчитель досягає таких цілей: 1) формується цілісний, системний тип сприймання, опрацювання і відтворення знань; 2) стимулюється загальний розвиток особистості; 3) створюються сприятливі умови для розвитку творчого начала, утвердження своєї самобутності кожною особистістю; 4) виробляється вміння працювати з інформацією самостійно.

Ці ідеї знайшли відображення у Державному стандарті базової і повної середньої освіти, де окрема зазначено, що "зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, аналізувати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності" [Державний стандарт, 2004: 76].

Для цього необхідно дотримуватись наступного: 1) за основу розгортання навчального курсу виступати не урок, а тему; 2) підпорядковувати вивчення теорії досягненню суто практичних цілей; 3) ви-